

ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ СТУДЕНТІВ У СИСТЕМІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Стаття присвячена проблемі формування екологічної культури майбутніх фахівців, виокремленню основних аспектів поняття «екологічна культура», з'ясуванню різних поглядів науковців щодо трактування цього поняття, розгляду екологічної культури, виокремленню складників екологічної культури майбутнього фахівця.

Ключові слова: екологія, екологічна культура, екологічна освіта, екологічна освіченість, екологічна культура майбутнього фахівця.

Постановка проблеми у загальному вигляді. В останнє десятиліття в нашій країні відбувається невпинне погіршення екологічної обстановки. Це пов'язано з порушенням системи «суспільство–природа», яка є однією з головних у житті людини. Терміни «екологія», «екологічна освіта», «екологічне виховання» є загальновідомими, однак їх знання не гарантує належного рівня формування екологічної культури та екологічної освіченості громадян.

Ураховуючи, що екологічна ситуація в країні щодня погіршується і вносить дисбаланс у гармонійні відносини людини і природи, то питання формування екологічної культури майбутніх фахівців наразі віднесено освітянами до актуальних. У Державній національній програмі «Освіта. Україна XXI століття» одним із пріоритетних напрямів реформування навчання та виховання визначено «Формування екологічної культури людини, гармонії її відносин із природою». Сформованість екологічної культури у студентської молоді є важливим показником готовності майбутніх спеціалістів певної галузі до професійної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання проблеми. Феномен екологічної культури став предметом багатьох наукових пошуків. Питанням формування екологічної культури учнів і студентів присвячено наукові праці як вітчизняних, так і зарубіжних науковців. Науковому осмисленню проблеми сприяють результати досліджень таких науковців, як: Бородавкіна С., Букіна А., Гіурсова Е., Єрофєєва Б., Зверева І., Ігнатенко В., Когай Є., Крисаченко В., Логвиненко В., Маркарян Є., Реймерс М., Салтовського О., Суравегіної І., Тарасенко М., Хилько В.

Аналіз педагогічної літератури доводить, що проблема формування екологічної культури майбутнього фахівця історично виправдана.

Однак не повною мірою дослідженими залишаються питання, пов'язані з формуванням екологічної культури саме майбутнього фахівця.

Формулювання цілей статті. Метою статті є висвітлення актуальності проблеми формування екологічної культури майбутніх фахівців, виокремлення основних аспектів поняття «екологічна культура», аналіз різних поглядів науковців щодо трактування даного поняття та виокремлення складників екологічної культури майбутнього фахівця.

Виклад основного матеріалу дослідження. Екологічна культура посідає одне з вагомих місць серед різноманітних форм культури. Загалом явище культури складне, поліструктурне й стосується всіх сфер життєдіяльності. Тому існує безліч моделей культури, методологічних підходів до розуміння цього феномену, а відтак і безліч визначень, кожне з яких має право на існування [4]. Сам термін «екологічна культура» вперше з'явився в 20-х роках ХХ ст. (у працях американської школи «культурної екології»). Хоча як до появи даного поняття, так і після вплив людини на навколишнє середовище щоденно збільшувався. Нині питання екології турбують світову спільноту на рівні найбільш актуальних проблем сучасності. Різке загострення суперечностей між суспільством і природою спонукає людей до рішучих дій, до стратегічного планування розв'язання даної проблеми. Вища школа, забезпечуючи підготовку кваліфікованих

фахівців, має забезпечити формування їх екологічної культури як одного із чинників підготовки майбутнього спеціаліста. Враховуючи різний характер причин забруднення навколишнього середовища, формування екологічної культури майбутнього фахівця є одним з основних аспектів зменшення загрозливих тенденцій певних порушень у природних процесах.

Загальновідомо, що екологічна культура – це тип життєдіяльності людини, що успадковується, та її взаємовідносин з навколишнім середовищем, які сприяють здоровому способу життя, стійкому соціально-економічному розвитку, екологічній безпеці країни і кожної людини.

Екологічна культура, на думку В. Крисаченко, – це здатність людини відчувати живе буття світу, приміряти і пристосовувати його до себе, взаємоузгоджувати власні потреби й устрій природного довкілля. Інакше кажучи, екологічна культура є цілепокладаючою діяльністю людини (беручи до уваги наслідки такої діяльності), спрямованою на організацію та трансформацію природного світу (об'єктів та процесів) відповідно до власних потреб та намірів. Екологічна культура звернена до двох світів – природного довкілля і внутрішнього світу людини. Своїми цілями вона спрямована на створення бажаного устрою в природі і на виховання високих гуманістичних смисложиттєвих цінностей та орієнтирів у людському житті. В основу цієї екокультурної концепції покладено діяльнісний підхід. Автор вважає, що це одна з методологічних парадигм сучасної науки, яка дає змогу зрозуміти як причини і мотивацію людських вчинків, так і сам механізм перетворення “світу в собі” на “світ для себе”; світу натурального, природного, у світ, трансформований згідно з потребами, цілями та можливостями людини [3]. Ми поділяємо думку автора, оскільки дійсно важливо під час навчання створити умови, сприятливі для формування екологічної культури на основі виокремленої автором концепції.

О. Салтовський справедливо вказує, що «екологічна культура є регулятором людської діяльності». Вона є за своєю сутністю своєрідним «кодексом поведінки», який лежить в основі екологічної діяльності та екологічної поведінки. За змістом її слід розглядати як сукупність знань, норм, стереотипів та правил поведінки людини в оточуючому її природному світі [9].

Цікавою, на наш погляд, є думка Б. Єрофєєва, який під екологічною культурою пропонує розуміти використання навколишнього середовища на основі пізнання законів розвитку природи з урахуванням найближчих та віддалених наслідків його зміни під впливом людської діяльності [1]. Спеціалісти тієї чи іншої галузі мають усвідомлювати наслідки процесу виконання того чи іншого виробничого завдання та приймати певні управлінські рішення з урахуванням актуальних екологічних питань. Під час отримання фахової підготовки майбутні спеціалісти мають бути вмотивовані щодо систематичного підвищення рівня фахової підготовки в цілому та екологічної культури зокрема.

В. Ігнатова зазначає, що «екологічна культура – це частина загальної людської культури третього тисячоліття, яка проявляється в системі ціннісних орієнтацій, має високу духовну направленість і складається з множини складових. До структури її понятійної матриці органічно вписуються екологічний світогляд, екологічна свідомість, екологічне мислення, гуманістичні ідеї, загальнолюдські цінності та ідеали, переконання і принципи, наукові і ненаукові знання, вміння та навички екологічно обґрунтованої діяльності, засоби пізнання, норми та вимоги екологічного та морального імперативів, цивільна та екологічна відповідальність» [1].

Отже, якщо порівняти визначення різних науковців, то стає очевидним, що думки різняться. В. Крисаченко та І. Салтовський розглядають екологічну культуру як регулятор людської діяльності. Б. Єрофєєв вважає, що екологічна культура спирається на пізнання природи, І. Зверєва та І. Суравегіна наголошують на необхідності знань про роль природи в житті людини. Ігнатова В. запропонувала розглядати екологічну культуру як систему ціннісних орієнтацій.

Спираючись на вище зазначене, ми дійшли висновку, що екологічна культура в першу чергу спрямована на опанування системи цінностей, розвитку морально-естетичних почуттів, а вже потім виступає регулятором діяльності людей по відношенню до природи.

Процес формування екологічної культури має охоплювати всі вікові групи та професійні й соціальні верстви населення і реалізовуватись за допомогою формальних та неформальних засобів. Відповідно до Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» «підвищення екологічної культури суспільства і професійна підготовка спеціалістів забезпечуються загальною обов'язковою комплексною освітою та вихованням у галузі охорони навколишнього природного середовища, в тому числі в дошкільних дитячих закладах, в системі загальної середньої, професійної та вищої освіти, підвищення кваліфікації та перепідготовки кадрів» [4].

Однак саме в системі вищої освіти формування екологічної культури буде мати найбільш вагоме значення. Екологічна культура майбутнього спеціаліста певної галузі є невід'ємною складовою його професіоналізму: з одного боку – це специфічний напрям фахової підготовки, а з іншого – компонент усіх інших видів знань, умінь і навичок гуманістично спрямованої діяльності.

Розглядаючи феномен екологічної культури, ми можемо сказати, що екологічна культура майбутнього фахівця вищого технічного навчального закладу є цілісним особистісним утворенням, яке характеризується сформованим ціннісно-мотиваційним ставленням до навколишнього середовища, високим рівнем екологічних знань, а також навичками і вміннями самостійної екологічної діяльності [2].

Погоджуємося з Л. Коробчук у тому, що дієвим засобом формування екологічної культури студентів ВНЗ є екологічна освіта та екологічне виховання.

Екологічна освіта у ВНЗ є продовженням попередніх етапів екологічної освіти (дитячий садок, середня школа, родина) і наступним, більш високим рівнем у системі безперервної багатоступеневої екологічної освіти. Оволодіння певною сумою знань основ екології, екологічної безпеки, екології міських систем, безпеки життєдіяльності та психології, які слугують базисною основою для формування екологічної моралі, свідомості переконань.

Екологічна освіта – це сукупність таких компонентів: екологічні знання – екологічне мислення – екологічний світогляд – екологічна етика – екологічна культура.

За визначенням О. Салтовського, екологічна освіта – це психолого-педагогічний процес впливу на людину, метою якого є формування теоретичного рівня екологічної свідомості, що в систематизованому вигляді відображає різноманітні сторони єдності світу, закономірності діалектичної єдності суспільства та природи, певних знань та практичних навичок раціонального природокористування. Специфіка такого виду освіти полягає в тому, що вона повинна базуватися на принципі «випереджаючого відображення». Тобто у свідомості людини має відбуватися постійна оцінка можливих наслідків втручання в природу як безпосередніх, так і майбутніх. Екологічна освіта покликана допомогти людині усвідомити причини можливих екологічних змін, підказати шляхи їх упередження. Філософія виживання людства спонукає будувати освітній процес з урахуванням загрози для довкілля [9].

Нині екологічна освіта молоді стає невід'ємною та обов'язковою ознакою культури. Виховання екологічної культури молодого покоління допоможе відновити втрачену рівновагу і гармонію у відносинах “людина – природа”. Отже, подолання екологічної кризи залежить від морального вдосконалення людини, її культури і відносин із природою та іншими людьми.

Таким чином, процес формування екологічної культури майбутнього фахівця повинен бути тривалим на всіх стадіях формальної і неформальної освіти; містити екологічний зміст як до навчального предмета, так і до позанавчальних заходів; сприяти вивченню головних проблем навколишнього середовища; надавати можливість студентській молоді застосовувати свої знання

з даного напрямку під час виконання практичних завдань; допомагати студентам розібратись у визначенні ознак виникнення проблем навколишнього середовища.

При цьому слід зазначити, що поняття «екологічне виховання» широко використовується в літературі, повсякденному житті і являє собою систему заходів, спрямованих на формування у людини психологічних і ментальних установок на дбайливе ставлення до природи і розумне використання її ресурсів без нанесення їй незворотною руйнування.

Екологічне виховання досягається поетапно – шляхом вирішення освітніх, виховних та розвивальних знань, серед яких можна виділити такі:

– виховання розуміння сучасних проблем навколишнього середовища й усвідомлення їх актуальності для всього людства, своєї країни та рідного краю;

– розвиток особистої відповідальності за стан навколишнього середовища на національному і глобальному рівнях;

– засвоєння ціннісних орієнтацій як кращих досягнень загальнолюдської та національної культур, розуміння багатогранної цінності природи; оволодіння науковими знаннями про взаємозв'язок у системі «людина–суспільство–природа», формування знань і вмінь дослідницького характеру, спрямованих на розвиток творчої і ділової активності під час вирішення екологічних ситуацій;

– розвиток умінь приймати відповідальні рішення щодо проблем навколишнього середовища, оволодіння нормами екологічно грамотної поведінки. Основна мета екологічного виховання – навчити молоду людину розвивати знання законів живої природи, розуміти суть взаємин живих організмів з навколишнім середовищем і формувати уміння управляти фізичним і психічним станом [6].

Доцільним для дослідження є думка І. Зверева та І. Суравегіної, які зазначають, що екологічна культура передбачає наявність у людини твердих знань, переконань, готовність до діяльності, а також її практичні дії, які узгоджені з потребами турботливого ставлення до природи. Формування екологічної культури має спиратися на знання про організацію, енергетику та функціонування біосфери, взаємодію суспільства з природою, на ціннісні екологічні орієнтації, систему норм та правил у відношеннях з природою, вміння та навички з її вивчення та збереження [8]. При цьому слід зауважити, що зазначені авторами аспекти враховані при виокремленні нами складників екологічної культури: інтелектуального, емоційного, поведінкового.

О. Салтовський вважає, що екологічні знання формуються переважно в дослідницькому полі соціальної екології. Вони за своєю суттю істотно впливають на світогляд людей, оскільки передбачають пізнання природничих процесів в їх цілісності, у взаємозв'язку суспільства і природи як частин єдиного цілого. Суттєвою рисою екологічних знань є те, що вони відображають не лише існуюче, а й вказують на необхідне, тобто спрямовані в майбутнє, даючи певну орієнтацію діям людей у використанні природних ресурсів для розвитку суспільства [9]. Цей тип культури має надважливе значення для суспільства, бо регулює взаємини людини і природи.

Формування екологічної культури в системі вищої освіти – це складний, довгостроковий, різнобічний та багатоступінчатий процес, організація якого вимагає подальших наукових досліджень.

Висновки. Таким чином, у даній статті акцентовано увагу на актуальності педагогічної проблеми формування екологічної культури майбутнього фахівця, здійснено спробу розкрити суть екологічної культури, виокремлено основні аспекти поняття «екологічна культура», проаналізовано різні погляди науковців щодо трактування даного поняття, виокремлено складники екологічної культури майбутнього фахівця.

Потребує подальшого дослідження питання структурних складників екологічної культури

майбутніх фахівців та оцінки результату процесу формування екологічної культури студентів вищого навчального закладу.

Література

1. Логвиненко В. М. Теоретичні основи феномену екологічної культури [Текст] / В. М. Логвиненко // Вісник Національного технічного університету України "Київський політехнічний інститут". Філософія. Психологія. Педагогіка : зб. наук. праць. – К. : НТУУ "КПІ", 2011. – № 3. – С. 34–38.
2. Крисаченко В. С. Екологічна культура : теорія і практика / В. С. Крисаченко. – К. : Заповіт, 1996. – 352 с.
3. Салтовський О. І. Основи соціальної екології: курс лекцій / О. І. Салтовський. – К. : МАУП, 1997. – 167 с.
4. Ігнатова В. А. Екологічна культура / В. А. Ігнатова. – Тобольск : Изд-во ТГПИ ім. Д. И. Менделєєва, 2002. – 212 с.
5. Коробчук Л. І. Особливості формування екологічної культури студентів машинобудівних спеціальностей в освітньому процесі / Л. І. Коробчук // Наук. вісн. Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки. – 2011. – № 17. – С. 46–49.
6. Некос А. Н. Екологічна освіта та виховання: географічні та педагогічні основи : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. географ. наук : спец. 11.00.04 «Геоморфологія та палеогеографія» / А. Н. Некос. – Харків, – 1994. – С. 3, 6, 9, 11.
7. Пруцакова О. Л. Формування основ екологічної культури учнів 5–8 класів засобами дидактичної гри: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.07 «Теорія і методика виховання» / О. Л. Пруцакова – К., – 2002. – 226 с.

М. В. Осадчая, В. В. Бибик

ФОРМИРОВАНИЕ ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ СТУДЕНТОВ В СИСТЕМЕ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ

Статья посвящена проблеме формирования экологической культуры будущих специалистов, выделению основных аспектов понятия «экологическая культура», выяснению различных взглядов ученых на трактовку данного понятия, рассмотрению экологической культуры. Выделены составляющие экологической культуры будущего специалиста.

Ключевые слова: экология, экологическая культура, экологическое образование, экологическая образованность, экологическая культура будущего специалиста.

M. Osadcha, V. Bibic

FORMING ECOLOGICAL CULTURE OF STUDENTS IN THE HIGHER EDUCATION SYSTEM

The article deals with the problem of ecological culture of intending specialists, identification of the main aspects of the concept of "ecological culture". Attention is paid to clarifying different views of scientists on the interpretation of the concepts, discussing ecological culture, determining components of ecological culture of the future expert.

Key words: ecology, ecological culture, environmental education, environmental education, ecological culture of the future expert.